

Детски обредни процесии во старогрчкиот празник *Pyanepsia* и во македонскиот народен празник *Коледе*

Лидија Ковачева

Универзитет „Евро-Балкан“ Скопје

kovachevalidija@gmail.com

АПСТРАКТ

Целта на ова истражување е да се прикаже улогата на децата во обредните процесии за време на празнувањето на празникот *Pyanepsia* кај Старите Грци и коледарскиот обичај во македонската народна традиција. Интенцијата е да се утврдат нивните сличности, разлики или соодветствувања во однос на времето на празнување, одредените елементи од обредните дејства, мотивот и целта во изведбата на обредите. И покрај одредени разлики при исползувањата на обредните дејства за време на празнувањата, заедничката нишка која се проткајува и во обете народни традиции ги прикажува тенденциите на народните верувања за обезбедување здравје, среќа и благосостојба на посетените домови од страна на децата за време на овие празници и успешен и богат род на земјоделските култури во претстојната година. Иако наместа се забележуваат одредени апстиненции на дел од обичаите или пак истите се видоизменети согласно денешните модерни сфаќања, неоспорен е континуитетот на учеството на децата во ритуалните процесии за време на празнувањата од најдалечното минато до денес.

Клучни зборови: деца, обреди, процесии, *Pyanepsia*, *Коледе*

Увод

Во древните времиња кога обредот имал функција на чин на работа, создавање и пресоздавање, суштината на празникот во неговите првични, архаични варијанти се толкувала како свето време кога се извршувале свети работи. Бидејќи празникот секогаш се одвива во изворно, свето време, со воведувањето на тоа време се забележува разлика во однесувањето на луѓето пред и по празникот. Иако религиозниот човек за време на религиозните празници симболички ги изведува истите дејства како и во обичниот ден, тој верува дека на светиот ден, т. е. празникот, живее во друго време и дека успеал да го пронајде митското *illud tempus*, она време, т. е. времето кога божествата ги создале нештата (Елијаде 1986, 97-98). Религиозните празнувања кај Старите Грци дури се сметале и за службена обврска, при што од секој граѓанин се очекувало да биде побожен, да им се моли на божествата и да им принесува свети жртви. Безбожноста не била разбираана само како грев, туку според законот се казнувала и со смрт (Митевски 2012, 42).

Факт е дека Атињаните во својот религиозен (фестивалски) календар – *kata theon* (*κατὰ θεόν*) (Burkert 1985, 225) [1] не празнувале исти празници и не практикувале исти обичаи како оние кои се исползуваат во македонската народна традиција, но сепак не може да се исклучи учеството на децата во обете народни традиции во ритуалните процесии за време на одржувањето на одредени празници од годишниот календарски

циклус. Како примери кои во голема мера соодветствуваат во однос на учеството на децата во ритуалните процесии, се издвојуваат старогрчкиот празник *Pyanepsia* од Атичкиот религиозен (фестивалски) календарски циклус и коледарскиот обичај исползуван за време на празнувањето на македонскиот народен празник Коледе.

Паралелни толкувања на детските обредни процесии во старогрчкиот празник *Pyanepsia* и во македонскиот народен празник Коледе

Учеството на децата во ритуални процесии кај Старите Грци се забележува за време на празнувањето на празникот *Pyanepsia* (Parke 1977, 75), [2] кој се празнувал на 7-иот ден од месецот *Pyanepsion* (Фласелјер 2002, 213), [3] првиот месец од есенскиот празничен циклус или четвртиот месец во годишниот атички календарски циклус. Бидејќи овој месец согласно јулијанскиот календар соодветствувал со месеците септември / октомври, овој празник се празнувал во време на доцна есенска берба на овошје, па оттаму целта на исползувањето на древните обредни дејства била барањето благослов за есенските посеви (Parke 1977, 75).

Карактеристичен настан при празнувањето на овој празник е процесијата во која учествувале деца на кои обата родители им биле живи (*Pais Amphithales*) (Simon 1983, 76). Децата во рацете носеле *Eiresione*, маслинови гранчиња врзани со волна (*eiros*) и свети лаворови гранчиња посветени на Аполон. Гранчињата биле долги 2-3 педи и декорирани со разни производи (Simon 1983, 76): овошје, леб, мед, масло (Плутарх, *Животот на Тесеј*, 22) и други разни предмети кои симболизирале плодност: харфи (Дуев 2009, 45), [4] чаши и гранки од винова лоза (Фласелјер 2002, 56, 214). Најпрецизниот опис на обредните предмети кои биле закачени на гранчињата е даден во обредната песна забележана кај Плутарх: „На гранката висат смокви, свежо печен леб, полно канче сладок мед, сад со најдобро масло и пехар чисто вино за закрепнување и сон“, која децата ја пееле во обредната процесија додека се движеле од куќа до куќа (Плутарх, *Животот на Тесеј*, 22). Децата во обредните процесии застанувале кај куќите и доколку домаќините им подареле нешто, тие за возврат ги дарувале со маслиново гранче и годишен благослов. Потоа домаќините го закачувале маслиновото гранче на горниот дел од влезната врата, како што впрочем се закачувале на сите врати од каде поминувала процесијата, сè до светилиштето на Аполон. Значењето и влијанието на обредните дејства од овој празник најдобро се забележуваат во постапките на домаќините. Имено, доколку се случело децата да не поминат крај нивната куќа, тие сами си правеле маслинови гранчиња и ги закачувале на вратите, со што се стекнувале со годишен благослов (Parke 1977, 76).

Комбинирањето на повеќе земјоделски култури како вид на свети жртви и нивната поделба со верниците и божествата, според старогрчките народни верувања ја симболизира молбата на учесниците во обредните дејства за поголемо здравје и благосостојба на домаќините и членовите на нивните семејства, како и поголема плодородност на земјата и благослов за есенските посеви во претстојната година.

Карактеристичниот настан на празникот *Pyanepsia*, исползуван преку обредна процесија во која учествувале деца, одеа од куќа до куќа, пееле обредни песни и ги благословувале домаќините, согласно обредните елементи во голема мера соодветствува со коледарскиот обичај исползуван за време на празнувањето на македонскиот народен празник Коледе кој се практикува за време на божиќните

празници. Исто како и во минатото, така и денес, во селата и градовите од сите краишта низ Македонијана денот пред Божиќ, на 6. I. / 24. XII., се празнува еден од најбогатите празници со обичаи, кај народот до пладне познат како Коледе, а од попладне до следниот ден Бадник (Боцев 2009, 6). На македонската почва карактеристично за празникот Коледе се обредните поворки составени од поголеми или помали групи деца, т. н. коледари, кои опремени со коледарски стапчиња и со торбичка преку рамо во раните утрински часови одат од куќа до куќа и пеат обредни песни или само извикуваат „Коледе, Коледе“. На домаќините им посакуваат здравје, среќа и берикет, а тие за возврат ги даруваат со пари, ореви, костени, портокали, јаболка, во поново време бонбони и др. (Малинов 2006, 82-83). До средината на XX век во некои предели од Македонија, како коледари оделе или само момчиња, или само девојчиња (Малинов 2006, 84). Денес поворките често се во мешан состав, главно составени од деца во предучилишна и училишна возраст (Ковачева, Боцева 2014, 182).

Првично, празникот Коледе се поврзувал со враќањето на Сонцето од јужните напоредници, со што обредната симболика на неговото чествување упатувала на раѓањето на новото Сонце и значело раѓање или обнова на животот. Подоцна овој ден, Христијанската црква го поврзала со Христовото раѓање, па оттаму и симболиката на коледарските песни (Боцев 2009, 6). [5] Денес најчесто пеена песна за време на коледарскиот обичај е „Коледе, леде!“, која нема развиено мелодија, туку на почетокот се скандира со карактеристични извици, а на крајот се најавува доаѓањето на најголемиот христијански празник Божиќ, во кој се празнува Христовото раѓање (Китевски 1998, 31).

Е. Ањичков, како најстар пишан извор за зимските обичаи, меѓу кои се спомнува и коледарскиот, го посочува епископот Астериј од V век од северна Мала Азија, кој навел дека освен Божиќ, меѓу народот се празнува уште еден празник чие потекло никој не го знае, кој не е христијански и кој го нарекол народен празник (*ἑορτὴ πάνδημον*) (Ањичков 1935-36, 222). Според него, Астериј во своите записи ги бранел интересите на богатите државници преку описите на градскиот живот, додека руралните средини одвај се допрени. Иако според Ањичков погледот на Астериј воопшто не бил демократски, сепак дал записи за старите обичаи кои во тој период (V век) меѓу народот веќе биле заборавени и не играле битна улога во официјалниот политеизам на раскошните светилишта, процесии и игри кои изобилувале со сета уметничка убавина, со што го загубиле својот верски карактер и станале народни празници (Ковачева 2012, 124).

Народниот празник кој се празнувал во состав на Новогодишните празници, меѓу балканските и источнословенските народи бил познат под термините: *каляды*, *коледе*, *калантаи*, *colindele*, *щедривки*. Во согласност со записите на Астериј дадени од страна на Ањичков (Ањичков 1935-36, 222), прикажан е обичајот во кој деца оделе од куќа до куќа, проселе со пофални песни кои ги пееле со лош јамб (*χωλόσιμβος*), ги поздравувале домаќините и им претскажувале благосостојба во нивната работа. Карактеристична нишка, според него, во овој обред е претскажувачката улога на децата учесници, кои во обредните дејства ја играат ролјата на пророк, во која обредно-магиското пеење го подражава нивниот стручен занает – пророштвото (Ковачева 2012, 124).

Ањичков (Ањичков 1935-36, 222-223) претпоставува дека црквата првично ги гонела учесниците кои ја играле улогата на пророци во пророчките обреди, за подоцна да

застане во нивна одбрана, при што самиот обичај се здобил со црковен карактер. Имено, тој ваквото мнение го образложува со сфаќањето на самото христијанство, кое според него не било претставувано само од страна на официјалната црква и црковните отци, туку и од необразуваните калуѓери, кои во голем број се движеле меѓу народот по селата и градовите, односно меѓу богатите и сиромашните, а врз кои всушност имале најголемо влијание (Ковачева 2012, 125).

Постојат голем број записи од кои може да се забележи црковниот, поточно христијанскиот карактер на коледарскиот обреден комплекс, на пр. малоруските *каляды*, исползувани од членови на т. н. *братство*, кои сето она што ќе го собереле одејќи и пеејќи песни од куќа до куќа го давале на црквата, која потоа го искористувала за своите потреби, а децата ги дарувала со благослов (Ањичков 1936, 223-225). Романските коледарски обреди биле исклучиво со црковна содржина, а сочувани се и ракописи од еден старофранцуски Божиќ (*Noël*) од XII век кој, исто така, бил со целосна црковна содржина (Веселовский 1883, 112-127, 224; Петровъ 1871, 506-507; Teodorescu 1879, 32-33, 37, 68, 94). [6] Во XVI, XVII и XVIII век за време на реформирањето на црквата и т. н. католичка реакција, црквата повторно почнала да ги гони и искоренува народните обичаи, што довело до одвојување на црквата од народните празници (Ањичков 1935-36, 222-225).

Заклучок

Обредната детска процесија за време на празнувањето на старогрчкиот празникот *Руанерсиа* е типичен обреден чин кој се практикувал за време на посевите и доцната есенска берба на овошје, што од хронолошки аспект воопшто не соодветствува со зимскиот коледарски обичај во Македонија. Иако детските процесии хронолошки не се совпаѓаат, сепак обете се со ист карактер и изобилуваат со голем број заеднички елементи кои јасно се забележуваат во видот на учесниците во обредот, како и во начинот и изведбата на обредните дејства од страна на учесниците во истиот. Во голема мера евидентни се нивните поистоветувања во делот на одење на децата во групи и поворки, пеењето песни од куќа до куќа со што ги благословувале домаќините, кои потоа за возврат ги дарувале. И во обете народни традиции обичаите имаат магиски карактер чија обредна симболика е јасно прикажана во процесииите на децата, момчиња и девојчиња, каде при посетата на домовите ги благословувале домаќините и посакувале здравје, среќа и благосостојба ним и на нивните семејства во претстојната година, а за возврат биле дарувани.

Еволуцијата на народните обичаи се забележува во нивната последна, т. е. денешна етапа. Поради губењето на својот сериозен, магиско-обреден и практичен карактер, народите обичаи и обреди со текот на времето се здобиле со шеговит карактер, па оттаму слободно би можеле да го носат називот декадентни обреди. Сепак, народните празници и обичаи, како неизоставен дел од религијата, се едни од индикаторите на етничкиот идентитет и се највидливиот израз на духовната и материјалната народна култура, од најдалечното минато до денес.

Белешки

[1] Религиозен (фестивалски) календар – *kata theon* (κατὰ θεόν) бил најпочитуваниот календар кој бил воздигнат на централното место меѓу локалното атичко население и го крунисувал градскиот живот. Првичната функција на атичкиот фестивалски календар била да ги одреди деновите за религиозните празници во месеците, наменети за религиозни цели и проследени со религиозни активности. Burkert (1985), 225.

- [2] Името на празникот *Pyanepsia* е изведено според кашата од варен грав (*pyanon hersein*, да вариш грав) и од други зрнести зеленчуци и житни производи; таа како света жртва му се принесувала на богот Аполон. Кашата ја вареле во голем котел (*chytros*) и првично од неа му принесувале на божеството, а потоа им ја делеле на учесниците во празнувањето. Овој ритуал е типичен ритуал кој се практикувал во време на посевиите. Комбинирањето на повеќе земјоделски култури и нивната поделба со божеството ја симболизира молбата на учесниците во обредните дејства, за поголема плодородност на земјата во претстојната година. Parke (1977), 75.
- [3] Месецот е именуван во чест на Аполон, кому му бил посветен празникот *Pyanepsia*. Според митолошките преданија, со цел да се спречи гладот во светот, Аполон им прорекол на Атињаните да започнат да го празнуваат празникот *Proerosia* кој се одржувал на 5-от ден од истиот месец и се славел во чест на Деметра и нејзиниот благослов во подготовките за есенските посеви и орањето на почетокот од аграрната сезона. Фласелјер (2002), 213.
- [4] Сведоштва за употреба на харфа на Егејот датираат од околу 600 г. пр. н. е. Дуев (2009), 45.
- [5] „Коледе, Коледе, Се змучи Божја мајка, Од Игнета до Божика, Па си роди млада Бога, Млада Бога Божика, Коледе– е, е, е...“. Боцев (2009), 6.
- [6] Кај Ањичков (1935-36), 225 и белешки 78, 79, 80, 83.

Користена литература:

- Ањичков, Е. (1935-36) *Зимски празници и обичаји, обзиром на улогу Јужне Србије у њиховој еволуцији*. Гласник Скопског Научног Друштва, Књига XV-XVI, д. н. 9-10, 209-240, Скопје.
- Bocev, V. (2009) *Makedonski Božić*. Etnografski muzej, Zagreb.
- Burkert, W. (1985) *Greek Religion*. Cambridge, Massachusetts.
- Веселовский, А. Н. (1883) „Румынскія, славянскія и греческія коляды“ во: Разыскания въ области русскаго духовнаго стиха VI-X (VII): Приложение № 1, къ Тому 45 записокъ Императорской Академіи Наук, Санктпетербургъ.
- Дуев, Р. (2009) *Музиката во микенскиот свет и Хомер*. Матица Македонска, Скопје.
- Елијаде, М. (1986) *Свето и профано*. Нови Сад.
- Китевски, М. (1996) *Македонски народни обичаи и празници*. Скопје.
- Ковачева, Л. (2012) *Симболизмот во празниците*. Матица, Скопје.
- Ковачева, Л., Боцева, Л. (2014) *Речник на македонските народни празници, обичаи и верувања*. Центар за културно и духовно наследство, Скопје.
- Малинов, З. (2006) *Традицискиот народен календар на шопско-брегалничката етнографска целина*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“-Скопје.
- Митевски, В. (2012) *Душата и духовниот живот во антиката и раното средновековие*. Матица Македонска, Скопје.
- Parke, H. W. (1977) *Festivals of the Athenians, Aspects of Greek and Roman Life*. Cornell Univeristy Press, Ithaca, New York.
- Петров, Н. И. (1871) *О народныхъ праздникахъ въ юго-западной Россіи*. Труды Кіевской Духовной Академіи 4, Киевъ, Сентябрь.
- Simon, E. (1982) *Festivals of Attica, An Archeaological Commentary*. The University of Wisconsin Press.
- Teodorescu, G. Dem. (1879) *Noțiuni despre calindele române*, Bucuresci.
- Фласелјер, Р. (2002) *Грција во времето на Перикле*. Мисла, Скопје.
- Шапкарев, К. А. (1976) *Обреди, обичаи, носии*. Избрани дела, том четири, Приредил Саздов, Т., Скопје.

Children's ritual processions in Ancient Greek festival *Pyanepsia* and in Macedonian folk custom *Kolede*

SUMMARY

Lidija Kovačeva

University Euro-Balkan Skopje

kovachevalidija@gmail.com

Keywords: children, ritual, processions, Pyanepsia, Kolede

Children's ritual procession during the celebration of the ancient Greek feast *Pyanepsia* was a typical religious ritual practiced during first-fruits and late autumn harvest. From a chronological point of view, this ritual does not correspond with the winter ritual, *Kolede*, in Macedonian folk tradition. Although these children's processions do not match chronologically, both have the same character and clearly share a number of common elements: the type of participants in the ritual, the method it is carried out, and the participants' performance of ritual activities. The parallels are evident to a great extent in the tradition of walking the children in groups, with processions singing songs from house to house and blessing the hosts, who gave them various presents in return.

Both of these folk traditions possess a magical character, whose ritual symbolism is clearly presented in the processions of children, both boys and girls; during a visit to homes, the children pray for the health, happiness and well-being of the hosts, their families and the home in the coming year and, in return, they are gifted with various food products.

The evolution of the folk customs can be observed in their final, contemporary, stage. Due to the loss of their more serious, magical, ritual and practical character, folk customs and rituals over time have acquired a humorous character; therefore, they could freely be characterized as decadent rites. Still, national holidays and customs forming an integral part of religion are clear indicators of ethnic identity; and they have been the most apparent expression of spiritual and material folk culture, from the very distant past to the present.